

Lábadi Károly

Irodalmi emlékhelyek, értékőrzés és pusztulás a horvátországi magyarságnál

Az anyaország déli határától alig pár nyíllövésnyire egy maroknyi népcsoport, a drávaszögi, horvátországi magyarság és archaizmusokat őrző kultúrája pergő homokszemekként hullik ki a sors kegyelméből. Ha valaki gyászolja ezt a tetetlenné, lélektelenné válást, akkor azok, úgy tűnik, legfőleg a világ minden sarkába szétfutottak, akik torkukban hevesen kalimpáló szívvel mentették életüket. Mások pusztta életüket és emlékeiket, valamint sorsuk kilátástalanságát cipelték magukkal, mert minden más kihullott poggyászukból. Az 1991-ben kirobbant délszláv háború szennyes áradata végighömpölygött a horvátországi magyarság által legsűrűbben lakott területeken, ahol a lélekszám már a háború előtt is erősen fogyatkozóban volt. A nyelvterület másik szegletében aligha vagy csak elvéve fordult elő, hogy a magyarság évente egy százalékkal lett kevesebb: 1948-ban a horvátországi magyarok száma még 51399 főbőv állt, 1971-ben 35 488-an, 1981-ban 25 439-en, 1991-ben ásak 22 355-en maradtak. Az ország összlakosságának mindössze fél százaléka tartozott ahhoz a népcsoporthoz, amelyik a Duna és a Dráva folyók összeszakadását a honfoglalást követően folyamatosan benépesítette. Már a XII. és XIII. században ugyanolyan nevű falvakban éltek, mint amilyenekből a szerb csapatok elől futva menekültek. A magyar összlakosságnak békeidőben is mindössze jó egyharmada élt homogén nyelvi környezetben, a Drávaszögben és Szlavónia szigetmagyarságának négy falvában, Kórógyon, Szentlászlón, Harasztiban és kis számban Rétfaluban. A másik kétharmad szórványokban, a beolvadással dacolt, vagy elerőtlenedve megadta magát, és feladta anyanyelvét. A homogén nyelvi környezetből a lakosságnak több mint egyharmada, elsősorban fiatalok menekültek el: külhonban, az anyaországban vagy a szabad horvátországi területeken kerestek oltalmat. Elkerülhetetlenül diaszpórába sodródtak.

A Drávaszög népének életében mindezidáig volt egy látszólagos ellentmondás, paradoxon - amikor a külső szemlélő legsanyarúbbnak ítélte helyzetét, megmaradásának esélyeit csekélynek látta, talpon tudott maradni, s mint a kagyló, gyöngyöt izzadt ki: értéket teremtett. Amikor települései Pannónia határán a vizesárok szerepét töltötték be, a barbár betörések zajának megcsendesülése után az Eszéket Budával összekötő hadiút mentén csak lehetett élvezni a római kultúra adományait. A Drávaszög ugyanis mindig útközözőna volt Kelet és Nyugat között, a nyugati és bizánci kultúra mezsgyéjén állt. Hogy megmaradjon, lakóinak nemcsak erős földsáncokat

kellett emelni, hanem a szellem várait is bevehetlenné kellett tenni, s ennek érdekében népének tudata mindenkoron túllépte a Duna és Dráva határfolyókat. A hosszantartó török hódoltság ellenére olyan kicsiny, pár személyes vagy magányos szellemi műhelyek alakultak, amelyeknek híre Európa távolabbi tájaira is eljutott. A titok abban rejlett, hogy népe felfogta a történelem kedvező széljárását: a rómaiak által meghonosított, s azóta is szorgalommal ápolt szőlőkultúrát igen magas színvonalon művelte, messze földön híressé váltak borai, s jó minőségű gabonája termett, halászóvizeiből a legnemcsébb halat, a vizát is zsákmányolták, s kereskedésükkel megalapozták jólétüket. Munkakultúrájuknak fundamentuma az alaposság és igényesség lett, s ez beleivódott életükbe, gondolkodásmódjukba. Ezért sem csapták be ajtajaikat a feléjük tévedt tudós férfiak előtt. Földrajzilag hiába feküdtek távol fontos helyektől, a Duna hajózható ágai járható közlekedési utakat jelentettek számukra. Elsősorban, ahol kikötni lehetett, ott jöttek létre nemcsak gazdasági, hanem szellemi értelemben is fontos központok. Laskó, a hajdani mezőváros az egész vidék előtt kivívta magának az elsőbbséget. A XII. században szekszárdi egyházi birtok. Volt kolostora, 1475-ben fényűző gótikus templom épült közepén, a dörömbön, ahogy az ott lakók még máig is a dombot hívják. A XVI. századig a ferencesek e templomban őrizték csodatévő Mária-szobrukát. A kolostor iskolájában, e metaforikus magasságú földhalmon szerezhettek tudást a jobb fejű parasztyerekek. Ebből az iskolából vezetett ki az a keskeny palló, amelyen keresztül az ország és külhon legnevezetesebb egyetemeire is eljutottak a Laskaiak. A ferences kolostor neveltje lehetett Laskai Demeter, akinek kódexe 1982-ben került elő a dalmáciai Sibenik ferences kolostorából. Az 1432 és 1435 között papírra vetett latin nyelvű szövegek között őrződött meg keze írásában a kenyér színe alatt levő Krisztushoz szóló öt soros magyar nyelvű könyörgés, amely az Ómagyar Mária-siralom utáni második legrégebbi verses nyelvemlékünk. A mára faluvá zsugorodott település szülötte Laskai Osvát, aki a Szent Ferenc-rend magyarországi vezetője lett, a teológia professzora, egyházi beszédek szerzője, akinek népszerű könyveit, a Biga salutist és a Gemma fideit Európa-szerte lapozgatták. Ott ringott bölcsője Laskai Ásókás Péternek, aki a tíznyelvű Calepinus-szótár magyar értelmezéseit fogalmazta. Származási helye Laskai Jánosnak, aki 1577-ben Ezópus életét ismertette meg a magyar olvasóval. Nem véletlen, hogy 1543-44 táján Sztárai Mihály is éppen Laskón kezdte hirdetni a reformáció eszméit. A mezővárosi polgárság nemcsak szellemileg állt újat ígérő reformatori működése mellé, hanem anyagilag is segíthette. Magyarított zsoldtárai először a templomdörömbön szólalhattak meg, de ugyanott hallhatták hitvitázó drámáinak első bátortalan magyar párbeszédeit. A megnevezettek mellett a Laskai név még szép számban felbukkan a wittenbergi egyetem vagy hazai felsőbb iskola anyakönyvében. Oskolájában

megfordult az énekszerző Tolnai Bálint, Szegedi Kis István, aki pedagógiai fő művét, a *Loci communest* ott kezdte írni. A XV I. században a másik messzire világitó szellemi központ Vörösmart. Gyimóthi István professzorsága idején gimnáziumában kötöttek ki a Tolnát, Baranyát tudás után bejáró diákok. A nagyhírű, Várhegyen álló iskolájának hült helyét mára csak a felkapaszkodó mélyút neve, a Deák szurdok őrzi. Ezen a püspöki székhelyen született Vörösmarti Mihály, aki barokk prózánk első formálójának egyike, s *Megtérése* históriájában az elsők között rajzolta meg az önmarcangoló lélek félelmetes tájait. Hercegszöllös elsősorban arról nevezetes, hogy 1575. augusztusában negyven prédikátor templomában tartott kánonalkotó zsinatot. Döntéseiket nemcsak az egyházi, hanem a világi élet regulázására is szánták: többek között itt mondták ki az anyakönyvezés szükségességét. E virágzó településen, "az neves Szöllösben" "veszteg ültében" 1544-ben Kákonyi Péter szerzette históriás énekét Asvérus királyról és Eszterről, valamint Sámsonról.

A Drávaszög legkisebb települése, Kő adta Beythe Istvánt, aki a természettudós Clusiusnak volt munkatársa, majd egyházi méltóság lett belőle, s nevét postillái is őrzik. A XVI. században a halászfalu, Kopács szülötte Kopácsi Ferenc, akinek tudós voltáról két teológiai könyvecskéje ad híradást.

Amikor a hajózható Duna-ágak új medret ástak, szárazra vetődtek ezek a települések. Elkerülték a kereskedők és a friss eszmék is, hanyatlani kezdtek, mert kihunytak a szellem lámpásai. A hosszú hallgatás ásak a XIX. században törik meg, amikor Baranyába költözött az Ács család. Az atya, László megírta Laskó históriáját. A gyermekek közül, akik követték apjukat a lelkészségben, az idősebb Gedeon a 48-as eszmák szószólója lett, Kossuth táborig lelkészeül szegődött, s a kormányzót követte a száműzetésbe is. Tizenegy évet töltött Amerikában, s közben majd ötezer lapon írogatta össze tapasztalatait, megfigyeléseit. Naplójában a korabeli Amerika freskóját festette meg, valamint a szülőföld, Alsó-Baranya népeletéről készített kútfőértékű feljegyzéseket azon a nyelven és stílusban, amelyen a magyar irodalom legjobbjai beszéltek és írtak. Öccse, Zsigmond irodalmi hírnevét műfordításaival, elsősorban Shakespeare magyarra ültetésével alapozta meg. Igazából a "kisebb csillagok" között tartották számon, ám ahol élt, ott más mérce járt. Nagyobbra tartották, mert életvitele, akárcsak atyjáé és bátyjáé, példaértékű: a XIX. század derekától azt mutatta meg, hogy a szellemi központoktól távolabbra is lehet européerként élni és dolgozni. A vázlatosan elsorolt hagyományok és alkotók szellemiségének élesztgetője volt Baranyai Júlia vörösmarti tanámő, aki a *Vízbe vesző nyomokon* című, esszéstílusban írt könyvében terelte újból a figyelmet a feledésbe merülő gazdagságra. Múzeumot is alapított, amelyet 1982-ban bekövetkezett halála után róla Baranyai Júlia Múzeumi Gyűjteménynek neveztek el. Az általa kutatott

szellemi gazdagságnak még fellelhető emlékei gyűltek benne, akárcsak az 1981-ben megnyílt Laskói Helytörténeti és Néprajzi Gyűjteményben, ahol szorgos méhecskék módjára azok a helybeliek mentettek meg relikviákat az enyészettől, akik hitték, hogy aki szellemi javakban gazdag, sohasem süllyedhet végzetes szegénységbe. A szlavóniai magyarok falvaiban, Szentlászlón, Kórógyon és Harasztiban irodalmi emlékek híján, inkább néprajzi jellegű anyaggal töltötték fel a gyűjteményeket.

A háború forgószele kivétel nélkül magával sodorta ezeket a gyűjteményeket. A szlavóniaiak teljesen megsemmisültek, a laskóit nagyrészt, a vörösmartit részben kifosztották.

Úgy látszik, kieshetett a történelem kerekének egyik visszaforgó küllője, amelyikben e maroknyi népcsoport paradoxona őrződött, mert már múltjából is végképp kifogyni látszik, elillan az az erő, vagy ha úgy tetszik, életösztön, amely a talponmaradáshoz elengedhetetlen.